

УДК 343.7

DOI <https://doi.org/10.51989/NUL.2023.1.8>

ДОНОРСЬКИЙ ОРГАН ЯК ОБ'ЄКТ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Коссак Володимир Михайлович,

доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України,
завідувач кафедри цивільного права та процесу
юридичного факультету
Львівського національного університету імені Івана Франка

Право на трансплантацію належить до особистих немайнових прав, що забезпечують природне існування фізичної особи. Серед об'єктів цивільних прав, перелічених у Цивільному кодексі України, відсутнє поняття донорського органу. Донорський орган можна розглядати через розуміння його як особистого немайнового блага та як матеріалізованого об'єкта в разі відокремлення певного органу чи анатомічного матеріалу від тіла людини.

Анатомічні матеріали, органи, клітини мають специфічну функцію – покликані задовольняти потребу людини в охороні здоров'я та здійсненні права на життя, тобто захисті особистих немайнових прав, що забезпечують природне існування людини. Вони є об'єктами цивільних правовідносин специфічного особистого призначення та не можуть бути предметом вільного цивільного обороту. Із цієї причини не можна цілком погодитися з ототожненням правового режиму речі з донорським органом у вигляді органу (чи його частини), іншого анатомічного матеріалу, клітин тощо.

Матеріалізований вигляд мають відокремлені від тіла людини анатомічні органи, призначені для трансплантації. Цим пояснюється обґрунтування їх речової природи. Однак при цьому невирішеним залишається питання призначення цих об'єктів, які використовуються загалом не для задоволення матеріальних потреб, а для реалізації особистих немайнових прав, пов'язаних із природним існуванням людини як учасника цивільно-правових відносин.

Унаслідок медичного втручання на основі згоди донора та реципієнта відбувається трансформація особистого немайнового права фізичної особи в самостійний об'єкт цивільних правовідносин. Главу 15 Цивільного кодексу України варто доповнити статтею «Донорські органи (анатомічні та біологічні матеріали і клітини)» такого змісту: «Донорським органом є анатомічні матеріали (їх частини), тканини, анатомічні утворення, клітини людини, фетальні матеріали людини, інші біологічні продукти, придатні для трансплантації на основі згоди донора та реципієнта відповідно до порядку, встановленого законодавством».

Ключові слова: трансплантація, донорський орган, донор, реципієнт, об'єкт цивільних прав.

Kossak Volodymyr. Donor Organ as an Object of Civil Legal Relationships

The right to transplantation belongs to personal non-property rights that ensure natural existence of a natural person. There is no concept of a donor organ among the objects of civil rights listed in the Civil Code of Ukraine. A donor organ can be considered as a personal non-property object and as a materialized object in case of separation of a certain organ or anatomical material from the human body.

Anatomical materials, organs, cells have the specific function to satisfy a human need for health care and the exercise of the right to life, that is, the protection of personal non-property rights that ensure natural existence of a person. They are the objects of civil legal relationships with a specific personal appointment and cannot be the subject of free civil circulation. For this reason, we cannot totally agree with the identification of the legal regime of a thing with a donor organ in the form of an organ (or its part), other anatomical material, cells, etc.

Anatomical organs separated from the human body and intended for transplantation have a materialized form. Their proprietary nature is substantiated by this fact. However, at the same time, the appointment of these objects, that are used not in general to satisfy material needs,

but for the realization of personal non-property rights related to the natural existence of a person as a participant in civil legal relationships, remains unresolved.

As a result of medical intervention based on the consent of the donor and the recipient, the personal non-property right of a natural person transforms into an independent object of a civil right. Chapter 15 of the Civil Code of Ukraine should be supplemented with an article "Donor Organs (Anatomical and Biological Materials and Cells)" of the following content: "Donor organ is considered as anatomical materials (parts of them), tissues, anatomical formations, human cells, human fetal materials, other biological products suitable for transplantation based on the consent of the donor and the recipient in accordance with the procedure established by law".

Key words: *transplantation, donor organ, donor, recipient, object of civil rights.*

У Цивільному кодексі України (далі – ЦК України) особистим немайновим правам присвячена книга друга, якою охоплюються, зокрема, немайнові права, що забезпечують природне існування фізичної особи [1]. Серед них – право на життя, охорону здоров'я, медичну допомогу, на інформацію про стан свого здоров'я, на донорство. Процес трансплантології охоплює елементи всіх перелічених особистих немайнових прав, адже право на життя включає можливість здійснення трансплантологічних заходів із метою реалізації цього суб'єктивного цивільного права.

Своєю чергою право на життя забезпечується належною охороною здоров'я, що дає можливість фізичній особі вимагати усунення небезпеки для її здоров'я та життя за допомогою трансплантологічної допомоги. Складовою частиною права на медичну допомогу є вибір методів лікування за допомогою трансплантології.

Останнє безпосередньо пов'язане з правом на інформацію про стан здоров'я. Достовірна й повна інформація про стан здоров'я дасть змогу обґрунтувати потребу та необхідність здійснення трансплантації.

Трансплантаційні заходи неможливо здійснити без реалізації права на донорство. Надання трансплантологічної допомоги пов'язане з донорством крові, її компонентів, органів та інших анатомічних матеріалів, репродуктивних клітин. Відповідно, вагоме значення має правовий статус донора та реципієнта.

Вищенаведене дає підстави стверджувати, що проблема особистих немайнових прав у трансплантаційних процесах посідає особливе місце та має комплексний характер. Водночас право на трансплантацію можна виокремити з-поміж інших особистих немайнових прав. З одного боку, воно тісно пов'язане з особою. З іншого боку, об'єктом правового регу-

лювання є компоненти крові, органи, анатомічні матеріали, репродуктивні клітини, які мають уречевлений характер. Однак у цьому випадку право на трансплантацію жодною мірою не можна пов'язувати з майновими відносинами.

Особливість немайнових відносин полягає в їх зв'язку із суб'єктом, неможливістю відокремлення від останніх, відсутністю грошової оцінки. Однак норми цивільного законодавства регулюють відносини, позбавлені економічного змісту, з огляду на засади, властиві цивільному праву як приватній галузі.

Право на трансплантацію належить до особистих немайнових прав, що забезпечують природне існування особи. ЦК України не виділяє назване право як самостійне немайнове благо, акцентуючи на охороні здоров'я та праві на медичну допомогу. Однак без реалізації права на трансплантацію органів людині не завжди можна забезпечити право на охорону здоров'я, медичну допомогу та, зрештою, часом навіть право на життя.

Із цим пов'язане прийняття спеціального Закону України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині» [2]. Зазначений закон є комплексним нормативним актом, спрямованим на реалізацію особистого немайнового права, пов'язаного з охороною здоров'я. Зміст останнього охоплює декілька складників, які безпосередньо пов'язані з правом на життя та здоров'я.

Особисті немайнові права, що забезпечують природне існування фізичної особи, відповідають їх призначенню. Водночас у сьогоденні умовах їх коло значно розширюється за рахунок нових об'єктів та медико-репродуктивних процесів, новітніх досягнень відновлювальної медицини.

Визначальною ознакою є факт відокремлення органу або анатомічного

матеріалу чи репродуктивних клітин від тіла людини з метою трансплантації іншій особі. Таким чином, анатомічний орган (матеріал) або репродуктивні клітини перестають бути одним цілим із людиною та стають самостійним об'єктом правовідносин. При цьому не змінюється правова природа зв'язку між особою (донором) і донорським органом, який має особистісний немайновий характер. Зокрема, Р.О. Стефанчук виокремлює такі ознаки цього правовідношення: тісний (нерозривний) зв'язок з особою-носієм, відсутність економічної природи походження та економічного змісту, спрямованість на задоволення фізичних (біологічних), духовних, моральних та інших нематеріальних потреб (інтересів) суб'єкта, а також немайнове благо як об'єкт таких правовідносин [3].

Правовий режим донорських органів можна розглядати крізь призму належності особі немайнового права на донорство щодо уречевленого об'єкта в разі відокремлення певного органу чи анатомічного матеріалу від тіла людини. При цьому правовий режим відокремленого від тіла людини органу або анатомічного матеріалу не змінюється залежно від життєвого чи посмертного донорства.

Серед об'єктів цивільних прав, перелічених у ст. 177 ЦК України, відсутнє поняття анатомічного органу чи матеріалу. Об'єктами цивільних прав, відповідно до зазначеної норми, є речі, зокрема гроші та цінні папери, інше майно, майнові права, результати робіт, послуги, результати інтелектуальної творчої діяльності, інформація, а також інші матеріальні й нематеріальні блага. Для того щоб визначитися, до яких із перелічених об'єктів належить анатомічний матеріал або орган, необхідно з'ясувати правову природу відносин із трансплантації.

Донорський орган не підпадає під ознаки жодного з перелічених об'єктів. Хоча в літературі обґрунтовується погляд щодо речової природи донорського органу, відокремленого від тіла людини [4, с. 86]. Відповідно, обґрунтовується думка, що органи, вилучені в живого донора або з тіла людини, яка померла, мають ознаки речей.

Згідно зі ст. 179 ЦК України річчю є предмет матеріального світу, щодо

якого можуть виникати цивільні права та обов'язки. Правовий режим речі поширюється на тварин, які є особливим об'єктом цивільних прав. На них поширюється правовий режим речі, крім випадків, встановлених законом.

Донорський орган можна розглядати як об'єкт із певними ознаками, властивими речам. Однак, незважаючи на наявність матеріальної субстанції, анатомічний матеріал, інший орган людини, репродуктивні клітини не мають економічного змісту. Їх не можна оцінювати у грошовому вимірі як річ у цивільному обороті, а тим паче відносити до складу майна. Згідно зі ст. 190 ЦК України майно є особливим об'єктом, яким вважається окрема річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки.

Суть концепції речей полягає в тому, що об'єктом є матеріальні предмети, які визнаються речами. Поняття «майно», як правова конструкція, охоплює категорію речі як окремого об'єкта та як сукупності речей. Правовий режим речі для об'єкта застосовується з моменту створення фізичної (матеріальної) субстанції, яка дає змогу об'єктивно відчутти її властивості та задовольнити матеріальні потреби. При цьому варто враховувати, що до речей законодавець відносить гроші, які є засобом грошового обігу. До речей відносять також окремі види енергії, оскільки вони є матеріальними благами. Як зазначає О.В. Дзера, під річчю необхідно розуміти все те, що об'єктивно існує та за допомогою чого можна задовольнити ту чи іншу потребу й щодо чого виникають цивільні правовідносини [5, с. 76].

Анатомічні матеріали, органи, клітини мають специфічну функцію – покликані задовольняти потребу людини в охороні здоров'я та здійсненні права на життя, тобто захисті особистих немайнових прав, що забезпечують природне існування людини. Вони є об'єктами цивільних правовідносин специфічного особистого призначення та не можуть бути предметом вільного цивільного обороту. Із цієї причини не можна цілком погодитися з отождненням правового режиму речі з донорським органом у вигляді органу (чи його частини), іншого анатомічного матеріалу, клітин тощо.

Матеріалізований вигляд мають відокремлені від тіла людини анатомічні

органи, призначені для трансплантації. Цим пояснюється обґрунтування їх речової природи. Однак при цьому невирішеним залишається питання призначення цих об'єктів, які використовуються загалом не для задоволення матеріальних потреб, а для реалізації особистих немайнових прав, пов'язаних із природним існуванням людини як учасника цивільно-правових відносин.

Не змінює правової природи відносин і та обставина, що вилучений орган, біологічний матеріал у вигляді тканин і клітин людини тощо стає продуктом, тобто об'єктом цивільного правовідношення з трансплантації [6, с. 55]. Навіть ембріон, який є структурною частиною організму матері, на переконання Р.А. Майданика, можна розглядати як своєрідний об'єкт договору [7, с. 20].

Право на трансплантацію варто розглядати з позиції фізичної особи, яка потребує її з метою відновлення здоров'я або збереження життя. Право на донорство є особистим немайновим правом дієздатної фізичної особи бути донором, тобто надавати за життя або після смерті свої органи (їх частини), анатомічні матеріали, клітини для збереження здоров'я та життя реципієнтів.

Донорський орган має уречевлену природу, проте не є річчю у прямому розумінні ст. 179 ЦК України. Зазначений об'єкт не виокремлюється у главі 15 ЦК України «Нематеріальні блага», де у ст. 201 ЦК України визначається перелік особистих немайнових благ, які охороняються цивільним законодавством, а саме: здоров'я, життя; честь, гідність і ділова репутація; ім'я (найменування); авторство; свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості, а також інші блага, які охороняються цивільним законодавством.

Таку ознаку речі, як матеріальність субстанції, визначають усі науковці. Так, Л.В. Красицька виокремлює такі ознаки речі як об'єкта цивільних правовідносин: а) це матеріальна субстанція; б) річ створена людиною або має природне походження; в) має товарну форму або цінність для суб'єкта цивільного права; г) має споживчу вартість; ґ) вимоги речі визначені на загальному та спеціальному рівнях у чинному законодавстві; д) щодо речей вини-

кають цивільні відносини; е) речі мають просторові й часові координати, формалізовані в чинному законодавстві або визначені на рівні етимологічного значення та детермінують поведінку суб'єктів [8].

Перелічені ознаки не можна застосовувати до поняття донорського органу навіть з урахуванням ознаки його матеріальної субстанції. Уречевлення донорського органу відбувається внаслідок його відокремлення від тілесної субстанції донора на основі реалізації особистого немайнового права на донорство. Трансплантація донорського органу людині здійснюється в межах особистого немайнового права на життя, охорону здоров'я та права на медичну допомогу. Тому донорський орган не можна трактувати як річ з огляду на його матеріальну консистентність. Відповідно, його не можна розглядати як предмет цивільного обороту в контексті володіння ним.

Класифікація об'єктів у ЦК України не охоплює повний каталог, хоча має вагоме значення для визначення правового режиму кожного з перелічених видів. Тому актуальним є встановлення місця донорських органів серед об'єктів цивільних прав.

Операції з трансплантації посідають вагоме місце серед медичних послуг. У п. п. 18 і 19 Директиви Європейського Парламенту та Ради 2004/23/ЄС про вдосконалення стандартів якості та безпеки для донорства, заготівлі, перевірки, обробки, консервації, зберігання та розподілу людських клітин від 31 березня 2004 р., сфера застосування якої поширюється на тканини та клітини з пуповинної крові й кісткового мозку, репродуктивні клітини, ембріональні тканини й клітини, а також стовбурові клітини дорослих та ембріонів, зазначено, що принциповим є положення, щоб програми із застосування клітин і тканин ґрунтувалися на добровільності та безоплатності донорства [9].

Перелічені види донорських матеріалів свідчать про різноманітність їх класифікації в межах поняття об'єкта цивільних правовідносин. У понятті «донорський орган» можна виділити окремі види, які мають те саме функціональне призначення, проте водночас є відмінності з позиції медичної класифікації та можливості їх оборотоздатності в розумінні передання для трансплан-

тації іншим особам. Правове значення має розмежування прижиттєвого та посмертного донорства. Адже, наприклад, серце, як донорський орган, неможливо відділити від тіла живого донора. Водночас клітини, тканини, які є об'єктами донорства, можна вільно використовувати за наявної згоди донора у трансплантології.

Наведене підтверджує важливість законодавчого визначення донорського органу та його видів як об'єкта цивільних прав. Анатомічні матеріали та органи не повинні бути об'єктом цивільного обороту як речі. Останнє має значення для оплатності чи безоплатності трансплантації.

У ст. 1 Закону України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині» під анатомічними матеріалами розуміються органи (їх частини), тканини, анатомічні утворення, клітини людини або тварини, фетальні матеріали людини [2]. Коментованим визначенням охоплюються різні біологічно-анатомічні матеріали, які є елементами будови людського організму та можуть бути використані для трансплантації.

Об'єктом трансплантації можуть бути органи й тканини трупа людини або органи, використані від живого донора. Передання органу від донора до реципієнта здійснюється на основі врегульованих правом процедур. Так, відповідно до ч. 5 ст. 21 Закону України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині» Кабінет Міністрів України 25 березня 2020 р. затвердив Порядок отримання та надання гемопоетичних стовбурових клітин та обміну інформацією щодо наявних анатомічних матеріалів людини, призначених для трансплантації [10].

Порядок надання для трансплантації донорських органів свідчить про те, що їх правовий режим істотно відрізняється від обороту речей. Останні, перебуваючи в цивільному обороті, можуть вільно відчужуватися та переходити від однієї особи до іншої на підставі різноманітних цивільно-правових правочинів, а також у порядку правонаступництва.

Речі, обмежені в обороті, також можуть бути предметом передачі іншим особам у порядку, визначеному законодавством. Вилучені з обороту речі не можуть бути предметом цивільно-правових договорів.

З погляду на цивільно-правову природу обороту речей для задоволення матеріальних потреб особи донорські органи не можуть розглядатися як об'єкти, яким властиві ознаки речового характеру.

Тому варто погодитися з думкою вчених, що донорські органи людини не наділені речово-правовими ознаками. Водночас має місце концепція речової природи донорських органів з акцентом на відсутності їх майнової цінності. Зокрема, І.Р. Пташник підкреслює, що донорські органи, які вилучаються з тіла особи, є специфічними речами, обмеженими в цивільному обороті. Однак вони, як зазначає автор, не можуть мати майнової цінності, бути товаром [11, с. 69]. Ми згодні з останньою думкою та вважаємо за доцільне зазначити певну невідповідність твердження про речову природу донорського органу та відсутність майнової цінності, адже кожна річ є матеріальною за своєю суттю та, відповідно, має економічну цінність (вартість). Отже, донорський орган, незважаючи на об'єктивно матеріалізований вигляд, не можна отожднювати з правовим режимом речі.

Крім цього, не можна ігнорувати немайнову природу зв'язку між самим донором і його анатомічним матеріалом чи органом. Навіть у разі посмертного донорства труп людини не можна розглядати як об'єкт правовідносин. На це вказують О.Г. Пелагеша та С.Г. Стеценко, які вважають, що особа може бути лише суб'єктом, а не об'єктом права. Тому труп людини не може бути визнаний об'єктом цивільних прав. У процесі з'ясування приписів нормативно-правових документів зазначені автори доходять таких висновків: 1) анатомічні матеріали людини, які вилучаються належним чином і на законних підставах, якщо вони не вилучені та не обмежені в цивільному обороті, можуть вільно відчужуватися й переходити від однієї особи до іншої; 2) у законодавстві не вказується в жодному з нормативних актів, що трансплантати є об'єктами, вилученими з обороту; 3) кожна фізична особа може дати письмову згоду на донорство її органів та інших анатомічних матеріалів [12, с. 16].

У цьому випадку вчені підтверджують немайновий характер відносин із трансплантації органів, проте допускають

підміну понять, властиву обороту речі в цивільному праві. Класифікацію речей за критерієм їх оборотоздатності не можна застосовувати до донорських органів. Останні є матеріалізованою консистентністю реалізації особистих немайнових права на донорство, з одного боку, і права на медичну допомогу та права на життя – з іншого.

Аналіз ознак особистих немайнових благ дає можливість установити, що кожне з них, для того щоб розглядатися як об'єкт цивільного права, повинне мати таку ознаку, як відособленість (визначеність). Вона означає здатність одного блага бути відособленим від іншого, найближчого суміжного або навіть аналогічного. Інакше кажучи, ідеться про такі відмінності, що дають можливість індивідуалізувати кожний об'єкт чи навіть групу об'єктів [13, с. 417].

Відповідно, виникає питання: з якого моменту анатомічні матеріали можна вважати нематеріальним об'єктом і чи можна їх характеризувати як матеріальний об'єкт? Наприклад, М.С. Брюховецька вважає, що органи та інші анатомічні матеріали, вилучені з тіла померлого, необхідно визначити як самостійні об'єкти цивільних прав, на які поширюється правовий режим речі у випадках, прямо визначених законом, проте на органи й тканини, вилучені в людини після її смерті, недопустиме встановлення права власності [14, с. 134]. При цьому авторка не враховує, що вилучені та відокремлені від тіла органи не втрачають особистісного зв'язку з особою.

Донорські органи є предметами матеріального світу. Водночас вони спрямовані на використання з метою задоволення особистих потреб людини, пов'язаних з особистими немайновими правами, що забезпечують природне існування фізичної особи. Тому не можна характеризувати донорські органи у вигляді анатомічних матеріалів або частин тіла людини виключно крізь призму ознак їх оборотоздатності.

Не можна ототожнювати речі як предмети матеріального світу з іншими об'єктами, зокрема відокремленими анатомічними матеріалами на основі критерію матеріальності їх стану. При цьому необхідно враховувати різноманітність об'єктів,

які охоплюються поняттям «донорський орган». У ст. 290 ЦК України «Право на донорство» перелічені такі об'єкти донорства: кров, її компоненти, а також органи та інші анатомічні матеріали й репродуктивні клітини, гемопоетичні стовбурові клітини [1]. Більш конкретизований перелік донорських об'єктів наведений у ст. 1 Закону України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині» [2]. Водночас необхідно враховувати, що з розвитком досліджень у медичній сфері неодмінно буде розширюватися коло донорських органів, придатних для трансплантації. Спільною ознакою для їх виокремлення та включення до каталогу донорських органів буде їх зв'язок із реалізацією особистого немайнового права на медичну допомогу та життя.

Залежно від самостійності донорських органів як об'єктів цивільних прав В.Л. Скрипник поділяє їх на дві групи. До першої він відносить анатомічні матеріали, відділення яких не спричиняє будь-яких змін в організмі фізичної особи або ж зміни характеризуються тимчасовістю та не спричиняють серйозних наслідків для її здоров'я (вилучення нігтів, волосся, продуктів виділення тощо). До другої групи вчений відносить такі частини тіла людини, видалення яких в окремих випадках хоча й можливе за життя, проте супроводжується відчуттям сильних болів і може спричинити різні наслідки для здоров'я донора (наприклад, нирки, рогівка), а також ті, вилучення яких за життя взагалі неможливе, оскільки неминуче призведе до смерті людини (зокрема, серце). Ці дві групи, на думку автора, об'єднані ознакою походження з людського організму, а тому цивільно-правовий статус зазначених анатомічних матеріалів має бути однаковим. Анатомічні матеріали першої групи за своїми ознаками найбільше наближені до речей у тій площині, у якій вони регламентовані законом. Ці матеріали наділені певною цінністю в цивільному обороті, законодавство не забороняє укладення правочинів (як оплатних, так і безоплатних) щодо цих об'єктів (за такими ознаками їх умовно можна назвати товарами). Проте це не дає змогу вважати їх речами. Натомість другій групі анатомічних матеріалів ще складніше надати статус речей

через наведені вище причини [15, с. 66].

Варто зазначити певну суперечність висновків, наведених В.Л. Скрипником. Об'єкти, віднесені до першої групи, не належать до донорських органів у розумінні Закону України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині». Важко віднести до донорських органів, наприклад, волосся. Безумовно, такі об'єкти є речами та відповідають матеріальним ознакам останніх. Правовий режим об'єктів, що віднесені автором до другої групи донорських органів, підкреслює їх зв'язок з особистими немайновими правами на донорство, медичну допомогу та життя. Визначальним критерієм є згода донора на здійснення права на донорство, яке має наслідком задоволення немайнового блага на медичну допомогу та життя.

До виділення анатомічних матеріалів, органів і клітин із тіла людини вони не мають правового режиму самостійних об'єктів. Волевиявлення на їх виокремлення приймає фізична особа, здійснюючи особисте немайнове право на донорство з метою використання для трансплантації.

Незважаючи на особистісний зв'язок із немайновими правами фізичної особи,

донорські органи є самостійним об'єктом цивільних правовідносин. Анатомічні матеріали та органи є предметом цивільного обороту. За своєю правовою природою вони є немайновими благами, які є об'єктами матеріального світу в разі відділення їх від тіла людини. Таким чином, унаслідок медичного втручання на основі згоди донора та реципієнта відбувається трансформація особистого немайнового права фізичної особи в самостійний об'єкт цивільних прав.

Тому главу 15 ЦК України варто доповнити окремою статтею «Донорські органи (анатомічні та біологічні матеріали і клітини)», у якій визначити поняття донорського органу і його види з огляду на досягнення медичної науки та нормативні положення актів медичного права. Зазначена стаття може бути представлена в такій редакції: «Донорським органом є анатомічні матеріали (їх частини), тканини, анатомічні утворення, клітини людини, фетальні матеріали людини, інші біологічні продукти, придатні для трансплантації на основі згоди донора та реципієнта відповідно до порядку, встановленого законодавством».

ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.
2. Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині : Закон України від 17 травня 2018 р. № 2427-VIII / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2427-19#Text>.
3. Стефанчук Р.О. Загальнотеоретичні проблеми поняття та системи особистих немайнових прав фізичних осіб у цивільному праві України : монографія. Хмельницький : Видавництво Хмельницького університету управління та права, 2006. 170 с.
4. Ходико Ю.Є. Спірні об'єкти речового правовідношення та їх правовий режим. *Право і суспільство*. 2017. № 6. Ч. 1. С. 85–90.
5. Дзера О.В. Вибране. Збірник наукових праць. Київська школа цивілістики. Київ : Юрінком Інтер, 2017. 872 с.
6. Квіт Н.М. Біологічний матеріал як об'єкт цивільних правовідносин щодо створення та використання біобанків в Україні. *Форум права*. 2019. № 3(56). С. 48–57. URL: https://forumprava.pp.ua/files/048-057-2019-3-FP-Kvit_7.pdf.
7. Майданик Р.А. Репродуктивні права. Сурогатне материнство. Київ : Алерта, 2013. 48 с.
8. Цивільне право : підручник : у 6 т. / за ред. Р.Б. Шишки, В.А. Кройтора. Харків : Еспада, 2008. Т. 1. 672 с.
9. Директива Європейського Парламенту та Ради 2004/23/ЄС про вдосконалення стандартів якості та безпеки для донорства, заготівлі, перевірки, обробки, консервації, зберігання та розподілу людських клітин : міжнародний документ від 31 березня 2004 р. № 2004/23/ЄС / Європейський Союз. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_001-04#Text.
10. Про затвердження Порядку отримання та надання гемопоетичних стовбурових клітин та обміну інформацією щодо наявних анатомічних матеріалів людини, призначених

для трансплантації : Постанова Кабінету Міністрів України від 25 березня 2020 р. № 257 / Кабінет Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/257-2020-п#Text>.

11. Пташник І.Р. Цивільно-правове регулювання трансплантації в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2016. 211 с.

12. Стеценко С.Г., Пелагеша О.Г. Медичне право України (правові засади трансплантації органів та тканин людини) : монографія. Київ : Атіка, 2013. 144 с.

13. Сліпченко С.О. Особисті немайнові правовідносини щодо оборотоздатних об'єктів : монографія. Харків : Діса плюс, 2013. 552 с.

14. Брюховецька М.С. Цивільно-правове регулювання посмертного донорства в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2017. 230 с.

15. Скрипник В.Л. Донорські органи як об'єкти цивільних правовідносин. *Підприємство, господарство і право*. 2018. № 5. С. 62–67.